

Željka Čorak

TKALČIĆEVA ULICA I ISUSOVAČKI SAMOSTAN

Ne nalazim se ovdje da govorim o povijesti niti da demonstriram zalihe znanosti. Nalazim se ovdje, kratko i jasno, da agitiram. Problem o kojemu je mene zapalo da govorim još nije u fazi krampa i buldoždera, premda ne vjerujem da uskoro neće biti. Govoriti o pitanjima službe zaštite gotovo jedva da ima smisla kad se ona rješavaju ne na temelju savjeta struke, nego na temelju ministarskih dekreta. A budući da primjer kreće odozgo prema dolje, predsjedan vrhunskog spomenika kulture — kao što je ovaj isusovački — svakako će se reflektirati na sudbini bilo čega što će se ubuduće pokušati zaštititi. Kad pada kraljevski Grič, kako da se sačuvaju skromne kućice Tkalčičeve ulice? Pa ipak, meni je zapravo drago što mi je primjer tako čist, tako lišen »veličine«. Možda nas značenje isusovačkog samostana koči u sagledavanju vrijednosti Tkalčičeve ulice. No vjerujem, meni se čini da će nam Tkalčičeva ulica pomoći da jasnije sagledamo i gubitak Isusovačkog samostana.

Svi znamo o čemu je riječ. Od Splavnice, tj. od zgrade Assicurazioni Generali, pa do Krvavoga mosta, predviđeno je rušenje niza zgrada i zgradica male građanske devetnaestostoljetne arhitekture (na srednjovjekovnim temeljima). Projekt je publiciran — premda naknadno izmijenjen — i vjerujem da je većini prisutnih poznat. Ne kanim se, međutim, osvrnuti na nj niti jednom riječi. Da je Zagreb slučajno pogodio neki novi potres i da je riječ o praznom gradilištu, moglo bi se raspravljati o načinu na koji da se uklone ruševine i nanovo ispuni praznina. Ovako, međutim, nema toga razloga koji bi opravdao rušenje jednoga ambijenta u povijesnom sruću grada — ambijenta sa svojim karakterom, svojom povijesnom istinom i svojim postojećim vrijednostima.

Za nevolju, u Zagrebu u posljednja dva desetljeća nije bilo jačeg potresa. Toliko je, naime, vremena prošlo od poznatog natječaja za Tkalčičevu ulicu kad je čak nagrađena vizija s obnovljenim koritom potoka po kojemu neka voze automobili. Gotovo dvadeset godina za Tkalčičevu ulicu nije učinjeno ništa — osim sitnih sporadičnih obnova i sitnih sporadičnih rušenja. Usuđujem se tvrditi da je taj postupak, na nekoj instanciji, svjestan i namjeran. Ono što potres može učiniti za nekoliko trenutaka vrijeme će učiniti u nešto duljem roku, ali će učiniti. A to što će učiniti jest: oslobodit će skupocjena, visokokomercijana gradilišta u središtu grada, jer će trošni, »beznačajni« objekti postati do te mjere nepopravljivi — odnosno: tako će se slabo isplatiti njihova obnova — da će se svatko »razuman« i »stabilizacijski svjestan« opredijeliti za rušenje.

Nemojmo zaboraviti: projekt rušenja dijela Tkalčičeve ulice dio je misli koja u povijesnom središtu Zagreba kontinuirano djeluje već više od stotinu godina, gurajući sama sebe naprijed i postajući sama sebi argument. Evo nekoliko slika, svima vam dobro poznatih i iz dobro poznatih knjiga, koje će vam samo prizvati pred oči neke izgubljene prizore ovoga staroga grada — izgubljene pritiskom bilo političke, bilo financijske moći, ako se one ikada mogu razdvojiti. Evo Markova trga prije sabornice — malog, toplog, jedinstvenog mjerila, bogatih obrisa, raznovrsnih pročelja. Evo nekoliko prizora Dolca kakav je bio prije rušenja.

I evo, napokon, Tkalčičeve ulice.

Pogledajmo je: od Manduševca, Harmice, Trga Republike ona svojom potočnom dolinom teče prema zelenim padinama Medvednice. Tkalčičeva je ulica spadala u smjer Zagreba prema njegovim sjevernim selima, prema vočki, povrtnjaku, rifljači. Danas, doduše, vodi ravno prema Vahidu Hodžiću (od njega do njega), u jednom deziluzioniranom gradu u kojemu se središte sve manje razlikuje od rubova i koji na sve manjoj površini ima korijena. Tkalčičeva je ulica slikovita, promjenljiva, svojim visokim krovovima i drvenim, gdjekad ostakljenim »ganjčecima« obilježava Za-

greb kao sjeverni grad. Nemojmo govoriti o zanemarivoj vrijednosti njezinih pojedinačnih objekata. I o tome se, od funkcionalističkih desetljeća nadalje, još nismo sasvim dogovorili. Tkalčičeva ulica pruža prolazniku ono zbog čega volimo i pohodimo stare gradove: na malom prostoru neizbrojive vizure. Stari su gradovi komprimirani svijet, nadoknada beskrajnih prostora i putovanja — kao što su i parkovi komprimirani krajolici, nadoknada beskrajnih šuma, brežuljaka, dolina i proplanaka. Evo dijela Tkalčičeve ulice koji će se rušiti — jer, ne varajmo se, on će se rušiti. Ne dajmo se zavarati njegovim jadnim stanjem i sivom bojom. (I dijapozitivi su snimljeni jednoga od zadnjih, sivih i tužnih dana.) Taj potez skromnih kuća posjeduje dovoljno vrlina da izdrži najstroži test urbanosti. Pogledajte liniju njegovih krovova, njegovu »sky line«, njegov odnos s nebom (preko posredničke instancije Gornjeg grada). Ta je linija živa, puna pretapanja: oko po njoj prolazi s interesom i bez zamora. Pogledajte kompoziciju pročelja, koja zbrojena daju dinamičan ritmički učinak. Pogledajte vremensku postupnost koju nam sugerira takva kompozicija, čitanje u duljinu, u trajanje, koje nam nudi; u tom je odsječku prostora pohranjena stanovita količina vremena — ne samo povijesnog: egzistencijalnog vremena — koje čovjek uzima s arhitekture kao s generatora. Pogledajte jedinstvo tih skromnih kućica s drugom stranom ulice, s crkvom sv. Marije, zamislite ih sada ozdravljene i očišćene, nanovo uređene i predstavljene. Gdje je ta njihova mana zbog koje ih treba rušiti? I koji razlog stoji ispod cijelog zahvata osim čisti i jasni kapitalistički razlog unosnije eksploatacije zemljišta? Usput, sjetimo se da u Parizu nikome ne pada na pamet da sruši Rue Mouffetard. Uostalom, ne moramo ni ići tako daleko: u Beogradu se iz Skadarlije pravi nacionalni spomenik...

Ne dvojimo o tome da naše doba ima pravo na svoj izraz, na svoju gradnju. Mnogi smo više-manje tome izrazu posvetili dobar dio svojih života. *No činjenica da moderna arhitektura ima pravo na gradnju ne znači da time automatski ima i pravo na rušenje.* I to pravo neće dati nitko kome je uistinu do ovoga grada i do njegove povijesne istine. Već davno nitko u svijetu ne ruši olako stare kvartove, a metoda redazajna među mladim je stvaraočima istisnula ideologiju demoliranja. Sto više godine prolaze, što više čovjek vidi iščeznuće onoga s čime je identificirao povijest svoje zemlje i sebe sama, to je skloniji tezi o apsolutnim rezervatima...

Pokazat ću vam dva-tri dijapozitiva da se podsjetimo kako su devastacije u Zagrebu širokih razmjera i kako je nedovoljno baviti se arhitektonskim detaljima značajnih spomenika. Ovo je bio jedan od najljepših neogotičkih ljetnikovaca sjevernog Zagreba (Nazorova 68). S dozvolom ili bez nje, ovako izgleda omedavna i ovako reprezentira kulturu zagrebačkih rezidencijalnih zona prošloga vijeka. Ovo je bila jedna od lijepih zagrebačkih ulica (Zamenhofova): oko jedne kamene ograde u njoj tridesetih su se godina lomila koplja (riječ je o Iblerovoj vili Blažeković, s vrtnom ogradom od zelenog kamena koja je, ovako mimikrična kakva jest, za ondašnje gradsko građevno poglavarstvo narušavala vrtni karakter ulice): sedamdesete su još godine povlačile kolektivnu stambenu gradnju na obronke ulice. Poštujući taj karakter, INA je sada napokon pokazala tko je gazda u prostoru — kao i, uostalom, na lokaciji Šubićeva — Martićeva ulica.

Evo nekoliko slika gradnje Hodžićeva naselja na mjestu orlovačke šume. Gdje je, u zagrebačkom prostoru, granica neprosvijećenom apsolutizmu na djelu?

Dopustite da vam napokon kažem zašto mi se pitanje Tkalčičeve ulice čini posebno značajno, i zašto dajem toliku težinu nekim njezinim skromnim kućicama. U Braziliji postoji trg triju vlasti. U Zagrebu postoji ulica mimo sviju vlasti. Tkalčičeva je ulica bila između Griča i Kaptola, između svjetovne i duhovne vlasti, možda podložna objema, jednoj više, drugoj manje — ulica kaptolskih kmetova — i ta je ulica spomenička vrijednost jedne urbane strukture, jedne socijalne trilogije, jedinstvena i neponovljiva. Var-

teks, Croatiatekstil, Jugoexport i slični investitori i sadržaji svakako nisu elementi kontinuiranja njezine tradicije. Tkalčićeva je ulica ulica Petrice Kerempuha, ona je ulica ideja, izvan kanala, kanona i konfekcija. To bi imala biti ulica stvaralaštva, individualne akcije ako hoćete, duhovnih poticaja i razmjene, sastajališta i šetnje. U tom je smislu realizacija Antoanete Pasinović i suradnika na Zagrebačkom salonu bila upravo izvanredna.

No bojim se da je Petricu Kerempuha u nas, u prijelaznom roku, zamijenio Dod Quijote — razgovarajući sa svojom slikom u ogledalu, u bivšoj zgradi isusovačkog samostana...

Evo posljednje slike: nekadašnji Isusovački samostan. Sve urbane kvalitete koje još na samrti ima Tkalčićeva ulica, nekad je imao i ovaj sam objekt. Pogledajte finoću njegovih proporcija, igru krovova, njegovo intimno malo mjerilo koje je od Jezuitskog trga činilo jednu od najljepših točaka Zagreba. Možda je najveća katastrofa ove pregradnje propast jednoga divnog trga, ova kasarska proporcija unesena u drugo mjerilo i tkivo. Bilo je to mjerilo pravoga Zagreba, istina njegove povijesti. Ovo je možda istina njegove sadašnjosti. Gluha je vlast dva puta oštrom rukom posegnula u Gornji grad, i njezino je mjerilo očito na sabornici i na novom isusovačkom samostanu (ili kako će se zgrada već ubuduće, u skladu sa svojom neizvjesnom funkcijom, zvati). Postoje uvijek neke istaknute točke koje svojim simboličnim nabojem navlače na sebe žarke taštine. Nije bilo moćnog barbarina koji nije težio da se instalira u Rimu. Jednaka je, valjda, u malom i sudbina ovoga Gornjeg grada. Ali nitko nije izbjegao povijesti. Ova zgrada nosi na sebi nevidljive potpise i poprsja — i bit će jači spomenik onima koji su za nju zaslužni bilo od kojeg sadržaja što će se ikad u njoj, ili negdje drugdje umjesto u njoj, naći.

U tome je i ravnopravnost pred poviješću: Isusovačkog samostana i Tkalčićeve ulice.

Grgo Gamulin

NA POČETKU TKALČIĆEVE

Zatekli su me svojom dirljivom brigom, moji »mlađi prijatelji« — napokon, stasao je naraštaj branitelja! — izdržat će, dakle, naš »tvrđi grad«, posljednje sklonište. Samo da se još dogovorimo (»dežurni humanisti« ili filistri — kako su nas nazvali): *nalazimo li se pred gradnjom ili pred rušenjem?* Jesmo li zakasnili ili smo uranili? Jer ako smo došli prerano, i ako zaista još ima vremena za tu svijetlu budućnost, značilo bi da treba rušiti i Piacentinija (a stanujem slučajno u njegovoj zgradi, na početku Tkalčićeve) — ukoliko ga, kao primjer »degradacije« ne kanimo sačuvati za budućnost. Dakle: da se dogovorimo što su to vječne vrijednosti? Ako se odlučimo za rušenje »Assicurazioni generali«, možemo, prema fotografiji barem, problem riješiti faksimilom (što smjeram ovim »irealizmom«? Sačuvati Tkalčićevu što cjelovitijom? Manifestirati svoju filistarsku nostalgiju?).

Ali što ako smo zakasnili, ako je rušenje već odlučeno? Ova naša idealna prva instancija ili, točnije predinstanca, obično kasni. Što ako se nalazimo pred gradnjom, pa se pitamo: što i kako graditi u Tkalčićevoj od br. 5. do br. 15. U tom slučaju spašeni smo: imamo postmodernu, njezinu oslobođenu imaginaciju i raznovrsnu morfologiju. Umjesto stakla i zrcala, i znanih shema funkcionalizma, njezine su mogućnosti jedva ograničene. Imamo danas, dva desetljeća poslije »Željpoaha«, najveću mogućnost prilagođivanja

Tkalčićeva ulica, 1983.

